

METAPRAGMATICKÉ JEVY A ČEŠTINA

MILADA HIRSCHOVÁ

KAROLINUM

Metapragmatické jevy a čeština

Milada Hirschová

Recenzenti:

prof. PhDr. Petr Karlík, CSc.

prof. Dr. phil. habil. Peter Kosta, dr. h. c.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2025

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2025

© Milada Hirschová, 2025

ISBN 978-80-246-6129-2

ISBN 978-80-246-6155-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod ---- 7

1. Co je metapragmatika? ---- 9

- 1.1 Vymezení metapragmatiky ---- 10
- 1.2 Metapragmatika a metajazyk ---- 10
- 1.3 Uvedení metapragmatiky jako odvětví lingvistiky ---- 15
- 1.4–1.8 Vývoj metapragmatiky v novější době ---- 23
- 1.9 Otázky terminologické ---- 32

2. Jazyková ideologie ---- 33

- 2.1 Základy jazykové ideologie ---- 34
- 2.2 Ideologie u Michaela Silversteina a jiných ---- 34
- 2.3 Jazyková ideologie a další společenské jevy ---- 44

3. Metapragmatické povědomí ---- 47

- 3.1 Přístupy k metapragmatickému povědomí ---- 48
- 3.2 Metapragmatické povědomí a komunikační chování ---- 48
- 3.3–3.5 Kontext a indexikálnost ---- 49

4. Metapragmatická témata v českém prostředí ---- 55

- 4.1 Reflexe užívání českého jazyka historicky ---- 56
- 4.2–4.6 Postoje k užívání češtiny v komunikaci i v umělecké próze ---- 58

5. Konceptualizace a projevy metapragmatického povědomí ---- 67

- 5.1 Projevy metapragmatického povědomí komplexně ---- 68
- 5.2 Projevy metakognitivního povědomí v užším smyslu ---- 77
- 5.3 Metakognitivní povědomí a překrývání s dalšími jevy ---- 82
- 5.4 Reflexe informační struktury komunikátu ---- 87
- 5.5 Metareprezentační a metakomunikační reflexe ---- 100
- 5.6 Meta-přístupy a teorie ne/zdvořilosti ---- 111
- 5.7 Metadiskursové komunikáty v úzkém smyslu ---- 128

6. Shrnutí a jedno otevřené téma ---- 135

7. Summary ---- 139

Bibliografie ---- 149

Věcný rejstřík ---- 163

ÚVOD

Tato studie se věnuje jevům, na něž lze vztáhnout obecné označení *metapragmatické*, tj. takové, které v nejširším spektru reflektují užívání jazyka. Zatímco lingvistická pragmatika se zabývá jazykem v jeho užití (v komunikaci), metapragmatika se snaží postihnout, jak si toto užívání jazyka (u sebe, ale i u ostatních) mluvčí uvědomují a jak se toto uvědomování (reflexe) v komunikaci projevuje. Zajímá nás, jakou podobu mají projevy této reflexe v češtině, resp. v české lingvistické tradici. Stejně jako u jevů, jimiž se zabývá lingvistická pragmatika, jde zpravidla o tematické okruhy vyskytující se univerzálně (v každém jazyce je možné mluvit jak o jazyce samém, tak o jeho užívání), v individuálních jazycích se liší prostředky své realizace. První tři kapitoly se věnují vymezení metapragmatiky jako disciplíny a přehledu jevů, jimiž se zabývá. Čtvrtá kapitola mapuje zpracování metapragmatických témat v českém prostředí, i když daná témata nebyla takto označována. Jádrem studie je pátá kapitola, která se věnuje reflexivnímu přístupu, tedy meta-pohledům, jimiž se projevuje (signalizuje) tzv. metapragmatické povědomí v komunikaci. (Na rozdíl od některých zahraničních studií se nevěnujeme metapragmatice jakožto metateorii lingvistické pragmatiky.) V závěru se pokoušíme odpovědět na otázku, zda je metapragmatika pouze jednou fazetou v pragmatických přístupech k jazyku, nebo zda může být považována za samostatný nástroj lingvistických analýz, jehož objektem jsou právě pragmatické jevy ve studiu jazyka.

Části některých témat z kap. 3, 4 a 5 byly prezentovány jako přednášky v Jazykovědném sdružení ČR (2022), na konferenci *Meaning, Context and Cognition 2023* v Lodži a publikovány ve sborníku *Čeština a jazyková kultura 2018* a v *AUC Philologica 2024/3*.

Jazykový materiál jsme čerpali z volně dostupných zdrojů, z korpusu KonText (SYN 2015) a z Korpusu DIALOG ÚJČ AV ČR.

Ukázky z Korpusu DIALOG zachovávají (podle doporučení ÚJČ) typ písma a transkripční značky tam užívané, srov. <http://ujc.dialogy.cz/?q=cs/node/29>.

1. CO JE METAPRAGMATIKA?

1.1 VYMEZENÍ METAPRAGMATIKY

1.1.1

Protože metapragmatika se hodlá zabývat reflexí pragmatických jevů v komunikaci, odráží se její vymezení od vztahu k pojmu a termínu *metajazyk*. *Metajazyk* se ve filologických, ale i mnoha dalších textech řadí k souboru pojmenování (tedy nejen termínů ve vlastním smyslu), která začínají formantem *meta-* (z řečtiny, s významem „nad, přes“, a to nikoli pouze v konkrétně prostorovém smyslu, nýbrž s naznačením abstraktního přesahu, tedy spíše „o“). Jde o soubor nejen široký, ale i nejednotný a často neujasněný – *metajazyk*, *metařeč*, *metatext*. Již Mareš (1983) upozornil na to, že zejména *metařečová* a *metatextová* vyjádření se často mohou překrývat. V této práci se rozhodně nesnažíme postihnout a diferencovat veškeré aplikace těchto označení na nejrozumnější texty i jiné jevy. Např. v současnosti je frekventovaný termín *metadata* – přehledové srovnání a zhodnocení údajů z primárních analýz („data o datech“, často se užívá v nelingvistických souvislostech). V rámci zpracování jazykových korpusů se jako *metadata* označují strukturované informace doplňující vlastní text (srov. Křen 2016).

1.2 METAPRAGMATIKA A METAJAZYK

1.2.1

Chceme se zaměřit pouze na jednu *meta*-oblast, totiž na jevy metapragmatické, s ohledem na to, jak se projevují v češtině. Obsah mnohých pojednání o metařečových, metajazykových nebo metatextových jevech se s metapragmatickým, tedy „nad-pragmatickým“ pohledem na komunikaci překrývá, i když se v nich metapragmatika jako specifický termín neobjevuje. Původ *meta*-pojmenování v lingvistice lze vidět právě v termínu *metajazyk*, užívaném v logice od třicátých let 20. století, srov. Tarski 1936/1966, s. 13–16, 142, 1944/1995, s. 27–30. Dynelová (2023, s. 108) však první užití termínu připisuje práci britské autorky V. L. Welbyové z r. 1903. Jako *metajazyk* se ozna-

čuje jazyk, který užíváme, chceme-li hovořit o jiném jazyce (o *jazyce-objektu*), příp. jej popisovat. Jednou z vlastností metajazyka je, že je bohatší než jazyk-objekt.

1.2.2

V lingvistice se v souvislosti s metajazykem odkazuje především na Jakobsona (1957/1971a, 1971b). Ten při rozvíjení Bühlerovy (1934/1999, s. 24–33) koncepce funkcí jazyka (funkce výrazová, výzvolá a odrazová/reprezentační) vymezil funkce další, mezi nimi (kromě funkce poetické a fatické) funkci metajazykovou. O metajazykové funkci Jakobson říká, že lidská komunikace má jako své nástroje (*vehicles*) sdělení (*message*, M), které je přenášeno v kódu (*code*, C). Jak sdělení, tak kód mohou být využity, může se na ně poukazovat, referovat k nim. Sdělení může poukazovat na kód nebo na jiné sdělení; obecný význam kódové jednotky může implicitně referovat ke kódu samému nebo ke sdělení. V komunikaci se tedy mohou objevit následující případy: jedno sdělení odkazuje na jiné („message to message“, resp. „message within message“, M/M), kód odkazuje na kód (C/C), sdělení odkazuje na kód (M/C) a kód odkazuje na sdělení (C/M). Ve všech těchto případech se referuje ke složkám/nástrojům lidské komunikace (nikoli k mimojazykové skutečnosti), tudíž jde o metajazykové aktivity (Jakobson 1971a, s. 130–133). Typickým případem referování M/M je reportovaná řeč (citovaná nebo jinak předávaná promluva), případem C/C jsou vlastní jména: *Karel* je osoba nebo objekt, k nimž ukazuje dané užití vlastního jména, neexistuje však vlastnost, resp. význam definovatelné jako „karlovost“. Odkazuje se tedy na výraz, v tomto případě vlastní jméno, jako součást kódu. (K dalším interpretacím proprií srov. heslo Vlastní jméno v NESČ.) U kombinace M/C se reflektují jevy vlastní určitému jazyku/jazykům, z hlediska chápání termínu *metajazyk* jde o nejvýraznější případ. Např. použijeme-li větu *„Peš‘ je jednoslabičné slovo*, bude tato věta pravdivá, bude ale zřejmé, že výraz v subjektu nereferuje k objektu mimojazykové skutečnosti (neříká nic o žádném jednotlivém psu ani o psech jakožto psovitých šelmách), ale k lexikální jednotce jazyka – věta tedy reflektuje vlastnost jazyka-objektu. Stejná věta by byla pravdivá např. pro angl. *„Dog‘ is a monosyllabic word*, a rovněž pro kombinaci obou jazyků, tedy např. *„Peš‘ is a monosyllabic word*. Neplatila by však už pro anglické *canine* (z lat. *canis*) nebo pro úplný latinský termín *canis lupus familiaris*, i když v „prvostupňovém“ (nikoli metajazykovém) užití mohou všechna uvedená pojmenování referovat k zástupci (i jednotlivci) stejného zvířecího druhu. Byly by zde samozřejmě pragmatické rozdíly mezi možnostmi jejich užití. Např. říci v běžném hovoru sousedovi *Ten váš canis lupus familiaris v noci štěkal* je možné jako pokus o žert (a na případný dotaz, oč jde, reagovat v pokračování žertu užitím pojmenování z opačného spektra slovní zásoby „no ten váš čokl“). V obou případech by šlo o „message to code“. Odborné pojmenování by však mohlo být použito v situaci, kdy mluvčí ví, že adresát je s terminologií obeznámen. V takovém případě by příslušného zoologického termínu bylo užito metadiskursově – jde o součást slovní zásoby užívající prostředků jiného jazyka, která je vyčleněna pro jisté kontexty jako duplicitní pojmenování. Zároveň by podobná výpověď odkazovala

na jiné kontexty/řečové události, v nichž by užití termínu bylo nepříznakové. (Pokud jde o vymezení *metadiskursu*, viz níže 1.8.2 a v kap. 5.) Úvodní příkladová věta ovšem mimo obecné pojmenování obsahuje také specifické vyjadřovací prostředky, které byly pro reflexi jazyka-objektu (tj. pro metajazyk) vytvořeny, totiž termíny *jednoslabičný* a *slovo*, které příjemci takové věty signalizují, že nejde o běžné užití jazyka referující k mimojazykové skutečnosti. Srov. také distinkci *use* vs. *mention* níže v 5.1. Případy C/M jsou reprezentovány tzv. *shiftery* (*shifters*), zejména výrazy *já* a *ty*, protože jejich referenční hodnota se vždy proměňuje (*shifts*) s ohledem na specifickou/individuální výpovědní událost, tj. reflektuje ji (referují k funkcím v diskursu). U *já* se vždy referuje k mluvčímu, *ty* je adresát. (Proto *shifters* nemají rod, ten mají referenti těchto funkcí. Naopak neúčastníci komunikace nejsou *shifters*, proto zájmena 3. os. jsou deiktika a rod mít mohou.) Podobně se proměňuje referenční hodnota *proprí*, tam však jde o variantu C/C. Problematika *shifters* se v sémantice a v lingvistické pragmatice řeší jako specifické případy *deixe* (skutečná deiktika jsou jen zájmena 3. os.). Výrazy *já*, *ty* se spolu se *zde* a *ted'* a s prostředky vyjadřujícími slovesný čas v sémantice označují jako *indexy* = „ukazovátka“, jejichž referenční hodnota vždy závisí na konkrétní promluvě/výpovědní události. S pojmem/termínem *index* se nicméně zachází i v širším významu, viz níže 3.3.1.

1.2.3

(Nutno připomenout, že už ve třicátých letech byla Mukařovským vymezena tzv. estetická funkce jazyka, zdůrazňující úlohu formy, tj. samotných jazykových prostředků v básnickém sdělení, srov. Mukařovský, 1932.)

1.2.4

Pokud jde o jiná vlivná lingvistická pojednání, např. Hjelmslev (1971, 1972) chápe metajazyk v podstatě ve smyslu užívaném v logice, jako u Tarského nebo u Carnapa (1968, s. 96), jako „jazyk druhého stupně“ mající jazyk sám jako svůj předmět (srov. 1971, s. 122–126). Metajazykem je tedy primárně jazyk logicko-sémantických a mluvnických analýz a popisů, M/C. Analogicky srov. také Reichenbach (1947/1975, s. 4, 9–17), Lyons (1977, s. 5–13), resp. nověji Larson – Segal (1995, s. 25–30, 74–76). Obecně je v logice a sémiotice snaha metajazyk od jazyka-objektu (přirozeného jazyka v nereflexivním užití) co nejpřesněji odlišit, srov. také Tondl (1966, s. 21–26, 58–78), Lucy (1993, s. 10–12). Naopak Verschueren (2000, s. 440–441) považuje za případy explicitního metajazyka kromě M/C také reportovanou řeč (M/M), další dvě Jakobsonovy kombinace označuje za metajazyk implicitní. Reportovaná řeč („podání řeči“, srov. Adam 2003a, b) se však častěji zkoumá z hlediska stavby textu a naratologie.

1.2.5

V Jakobsonově pojetí (1985) má tedy „metalanguage“ širší záběr (uplatnění), než je lingvistická, resp. logická analýza a popis objektového jazyka. Podle jeho názoru mají metajazykovou (metalingvální) povahu také reformulace (parafráze) téhož obsahu, kdy se znak „překládá“ do jiného znaku/znaků. Jako příklad lze uvést větu *Literární pseudonym Samuela Clemense je převzat z volání lodníků na Mississippi*, v níž „literární pseudonym Samuela Clemense“ zastupuje „spisovatelovo literární jméno Mark Twain. (Jako pseudonym bylo převzato spojení *mark twain* – volání při měření hloubky vody, v daném kontextu „dva sáhy“; srov. Spencerová 2006, s. 1009.) Metalingvální operace se mohou týkat jak jednotlivých slov, tak i syntaktických konstrukcí a jsou, jako rozvíjení znalostí synonymie a homonymie i principů slovo tvorby, důležitou složkou při osvojování prvního jazyka (Jakobson 1985, s. 117–121). Vyjadřování, které lze považovat za metajazykové, tedy funguje i v běžných promluvách. Z tohoto hlediska by pak pod daný termín spadala i *metařeč*, tj. jev, který se k užívání jazyka bezprostředně vztahuje. Označení *metařeč* zjevně vzniklo v návaznosti na rozlišení *langue* – *parole*; ve studiích deklarovaných jako metapragmatické se nikde výraz typu „meta-speech“ neobjevuje. Mluví-li se (v českých studiích) o metařeči, je tím míněno komentování různých případů a variant užití jazyka, nejen ve smyslu striktně lingvistickém; tzv. metařečové komentáře se řadí k prostředkům orientace v textu (srov. už *Mluvnice češtiny* 3, 1978, s. 713, Mareš 2016b). Obsah termínu *metajazyk* v jakobsonovském smyslu může tedy být chápán také značně široce, jako jakékoli reflektování složek jazyka a jejich vlastností, a rovněž reflektování jazykového úzu. V případech reflektování jazykového úzu by měl metajazyk také metapragmatickou funkci: šlo by jak o intuitivní, laickou reflexi (např. doplňování a upřesňování významu výpovědi v rozhovoru, nahrazování jednoho vyjádření jiným nebo odkazování na jiné, předcházející vyjádření, výpovědi hodnotící něčí vyjadřování), tak i o vědomé užití specifické variety jazyka v komunikátech zabývajících se jazykem samým.

1.2.5.1

V jiných (pozdějších) teoretických souvislostech lingvistické pragmatiky, totiž v neo-griceovské teorii významu, se objevuje termín *metalingvistický* (*metalinguistic*). Nejde ovšem o „meta-lingvistiku“, i zde se odkazuje k jazyku a jeho užití. Termín použil Levinson (2000) ve své teorii tzv. zobecněné konverzační implikatury (automatických, preferovaných interpretací jazykových výpovědí). Vychází z Griceova (1975, 1989) konceptu konverzačních implikatur. Maximu kvality a maximu relevance ponechává stranou. Opírá se o první a druhou submaximu kvantity („tvůj příspěvek k rozhovoru má být natolik informativní, jak je nutné“; „neposkytuj víc informací, než je vyžadováno“) a o první a třetí submaximu způsobu („vyhni se nejasnosti vyjádření“; „vyhni se (zbytečné) mnohomluvnosti“). První submaximu kvantity označuje jako Q (kvantita), druhou jako I (informativnost). První a třetí submaximu způsobu sjednocuje do jedné

maximy M (*manner*). O submaximách způsobu Levinson tvrdí, že mají metalingvistický (metajazykový) základ, a to v tom smyslu, že interpretace na nich založené jsou zřejmé jen na základě toho, že mohlo být řečeno něco jiného, avšak nebylo (Levinson 2000, s. 40–41). První submaximu kvantity Levinson reformuluje jako „co není řečeno, není“, popř. „co neříkáš, není závažné“ a odvozuje z ní zobecněné Q-implikatury týkající se užití kvantitativních výrazů (*všichni, několik, nikdo, ne všichni*) a základních spojek (*a, nebo, ani, jestliže, protože*), *ibid.*, s. 64–72, 104–105. Druhou submaximu kvantity označuje jako „princip informativnosti“ (s. 112–134) a reformuluje ji jako „řekni tolik, jak je nutné“ (tj. kolik je očekáváno, ne ale víc). Na straně adresáta pak I-implikatury vyžadují interpretační procesy, které informaci specifikují. Tzv. M-implikaturu reformuluje jako „co je řečeno abnormálním způsobem, není normální/obvyklé“ (*ibid.*, s. 38). Jde o to, že všechna lexikálně příznaková vyjádření a parafráze vnášejí do interpretace další významy (vyžadující na straně adresáta/vnímatele inferenční proces), které se navrstvují na interpretaci stereotypní (s. 135–153), srov. např. *Můžete odejít vs. Uděluji vám dovození k odchodu*. Znamená to, že vyžadují na straně vnímatele větší úsilí při zpracování informace. I když na Jakobsona se v této publikaci odkazuje jen okrajově (Levinsonova publikace je zaměřena zcela pragmalingvisticky), je zřejmé, že především uplatnění M-implikatur s jakobsonovskými metalingválními operacemi souvisí, týká se stejné oblasti. O termínu *metalinguistic* ještě níže v 1.3 a 1.8.2.

1.2.6

Triviálně se jako metajazyk v lingvistice označuje oborová terminologie, v níž mohou být, v závislosti na teoretických východiscích, u jednotlivých termínů rozdíly v pojmovém obsahu; navíc se zde rozlišuje verze „odborná“ (v českém prostředí založená na terminologii latinské nebo, v současné době, více či méně adaptující výrazy anglické) a „školská“ (počeštěná). Za metajazykové lze považovat i jakékoli užití jednoho jazyka k popisu jazyka jiného. Jazyk-objekt se běžně stává složkou/nástrojem metajazyka. V úzkém smyslu se v pragmaticky zaměřené lingvistice jako metajazyk označují právě např. jen pojmenování různých forem a typů řečového jednání (pragmatických aktů). Např. Culpeper (2011) o metajazyku hovoří v souvislosti se slovesy popisujícími nezdvořilé, resp. urážlivé užívání jazyka, podobně Leech (2014) jako metajazykové výrazy uvádí pojmenování mluvních aktů. To, co spojuje metajazyk s metapragmatikou, je právě reflexivnost/reflektování – metajazyk reflektuje jazyk, metapragmatika reflektuje užívání jazyka. V českém prostředí kriticky zhodnotil vydělení metajazykové funkce Horálek (1962; šlo o polský překlad Jakobsonovy stati z r. 1957, srov. Jakobson 1957/1971a). Podle Horálkova názoru se metajazyk vztahuje nejen na jazyk jakožto kód, ale i na jazykové projevy, proto by bylo přesnějším označením funkce lingvistická. Jak jsme ovšem viděli výše, tuto skutečnost si uvědomoval (a v pozdější práci formuloval) i Jakobson. (Pokud jde o další v lingvistice postulované funkce jazyka, srov. Nekula 2016a.)

1.3 UVEDENÍ METAPRAGMATIKY JAKO ODVĚTVÍ LINGVISTIKY

1.3.1

Sám termín *metapragmatika* byl uveden v pracích amerického antropologa a lingvisty Michaela Silversteina ze sedmdesátých let 20. století (1976, 1979; dále rovněž 1993, 2010). Silverstein, specifickým zaměřením lingvistický antropolog, který se mj. zabýval jazyky původních obyvatel Ameriky, chápal užívání jazyka jako jednu z forem sociálního chování, která nese význam. Ve svých studiích ze sedmdesátých let odkazuje na práci angloamerického antropologa a sociologa Gregoryho Batesona (1955/1972). Podle Batesona verbální komunikace operuje na několika úrovních abstrakce. Základní úroveň označuje jako denotativní, kdy komunikát/diskurs odkazuje k mimojazykové skutečnosti. Další, abstraktnější úroveň představují explicitní nebo implicitní komunikáty, v nichž předmětem diskursu (ve významu „jazykový projev“) je jazyk sám. Takové komunikáty označuje jako metajazykové (*metalinguistic*). Ještě vyšší rovinu abstrakce představuje úroveň metakomunikační, kdy předmětem diskursu jsou vztahy mezi mluvčími („*tohle jste řekl hezky*“) nebo odkazy na komunikáty „prvostupňové“ (různé druhy předstírání, hra, rituály). Zvláště koncept *hry* považuje Bateson za významný případ „komunikace o komunikaci“ (nemusí už jít pouze o komunikáty verbální). Silverstein pak obecně píše o sociálním chování, které nese význam, tj. je komunikativní. Realizuje se komplexem znaků (znakových nosičů), které v jistém ohledu něco signalizují nebo zastupují. Takovéto behaviorální znaky (může jít mj. i např. o tanec nebo užití určitého druhu oděvu v daných situacích) mají pro participanty komunikační události zavedený (ustálený) význam. Nemusí jít výhradně o funkčně vymezené folkorní oděvy, viz (1):

- (1) Z interview týkajícího se návštěvy ukrajinského prezidenta Zelenského v Praze 6.–7. 7. 2023:
 - Na Hradě se pohybovala spousta příslušníků ukrajinských bezpečnostních složek, a to i v maskáčích. Překvapilo vás, kolik jich bylo?
 - Bylo to adekvátní takové návštěvě. Zároveň by nás nemělo mást, že i členové Zelenského delegace měli na sobě uniformu či kroj a oblek podobný uniformě. Je to země ve válce a snaží se tím něco demonstrovat.

Zdroj: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-politika-cesi-poskytli-zelenskemu-letadlo-na-vic-letu-takova-nase-delsi-cesta-33711#dop>.

1.3.2

Užívání jazyka je sociální chování účelové, tj. je produktory směřováno k nějakému cíli, jehož má být u adresáta dosaženo. To, že skupina lidí tvoří společnost s určitou kulturou, se projevuje v tom, že sdílejí stejné prostředky sociální komunikace a jsou víceméně zajedno, pokud jde o způsoby jejich používání. Tradičně se typy komunikačních událostí rozlišují podle toho, jaké signalizační (znakové) médium je v nich využito. Je-li tímto médiem artikulovaná řeč, mluvíme o řečových událostech. Ty mohou být čistě řečové, mohou ale být a často bývají doplňovány jinými (příslušníkům společnosti známými, rutinními) prostředky, např. gesty, která doprovázejí pozdravy (srov. Silverstein 1976, s. 12–13). Metapragmatická témata se v tomto chápání objevují primárně ve studiu kultury a sociální komunikace, sledují tedy užívání jazyka ve vztahu ke kontextu ve velmi širokém smyslu. Nejobecnější definice metapragmatiky se odvíjí od definice pragmatiky jakožto lingvistické disciplíny: jestliže se lingvistická pragmatika zabývá užíváním jazyka ve všech jeho aspektech, pak reflexe (a popis a analýza) jednotlivých aspektů tohoto užívání (reflexivní diskurs) se může označovat jako metapragmatika (srov. také Lucy 1993, 1999). Schopnost reflektovat užívání jazyka se označuje jako *metapragmatické povědomí* (*awareness*), viz dále kap. 3. Jakékoli reflektování komunikátů (komunikačních událostí) se zahrnuje do reflexe úzu. Je ale nutno uvést, že metapragmatika není „nová“, popř. „odlišná pragmatika“ nebo obor od lingvistické pragmatiky distancovaný. Primárně je to další úhel pohledu na pragmatické jevy v užívání jazyka. Jevy užívání jazyka se „stávají metapragmatickými“, pokud mají reflexivní povahu, je u nich zřejmé, že jde o odraz úzu – hodnocení, komentování, referování (ať už intuitivní, laické, nebo podložené znalostí lingvistické teorie). Metapragmatickou povahu mají také snahy úzus ovlivňovat.

1.3.3

Metapragmatice bylo věnováno monotematické číslo *Journal of Pragmatics* (JoP, 8/1984). Příspěvky v něm se zabývají teoretickými otázkami dynamiky komunikační interakce (mluví se o „pragmatice diskursu“ s ohledem na rozčlenění předávané informace; Givón, s. 489–516), ale také vymezováním vztahu mezi empirickým výzkumem (nutné čistě jazykové vstupy pro zkoumání komunikace, případy užití jazyka *hic et nunc*; Orlettiová, s. 559–567) a teoretickými modely lingvistické pragmatiky. Ta jakožto lingvistická disciplína je v danou dobu (ale platí to v podstatě až do doby dnešní) charakterizována jako rozmanitý a multifunkční přístup k výzkumu užívání jazyka, zkoumání významu (*meaning*) v kontextech. Pragmatický přístup má svá centrální témata (*deixis*, *presupozice*, řečové jednání v nejširším smyslu, komunikační interakce v různých kontextech), nemá však striktně vymezené teoretické hranice, což se projevuje i terminologicky („pragmatický metajazyk“ je značně rozrůzněný).